"BOBURNOMA"NING ZAMONAVIY ILM-FAN TARAQQIYOTIDAGI AHAMIYATI

ЗНАЧЕНИЕ «БАБУР-НАМЕ» В РАЗВИТИИ СОВРЕМЕННОЙ НАУКИ

THE SIGNIFICANCE OF "BABURNAMA" IN THE DEVELOPMENT OF MODERN SCIENCE

Ochilova Sabriniso Qodir qizi

O'zbekiston Respublikasi Jamoat xavfsizligi universiteti,

Maxsus fakulteti 3-bosqich talabasi

E-mail: sabrinisoochilova58@gmail.com

Ilmiy rahbar: i.f.d., prof. Shadmanov Erkin Sherkulovich

Annotatsiya. Mazkur maqolada Zahiriddin Muhammad Boburning "Boburnoma" asari zamonaviy fan taraqqiyoti nuqtai nazaridan tahlil qilinadi. Asarning nafaqat tarix va adabiyot, balki geografiya, botanika, zoologiya, tibbiyot va, ayniqsa, iqtisodiyot uchun ham qimmatli manba ekanligi ko'rsatib beriladi. Bobur davridagi savdo-sotiq munosabatlari, soliq siyosati va ijtimoiy-iqtisodiy hayotning "Boburnoma"da aks etishi alohida yoritiladi. Maqola yakunida asarni zamonaviy ilm-fan tizimida yanada chuqurroq o'rganish yuzasidan aniq takliflar ilgari suriladi.

Аннотация. В данной статье произведение Захириддина Мухаммада Бабура «Бабур-наме» анализируется с точки зрения развития современной науки. Показано, что произведение является ценным источником не только для истории и литературы, но и для географии, ботаники, зоологии, медицины и, особенно, экономики. Особое внимание уделяется отражению в «Бабур-наме» торгово-экономических отношений, налоговой политики и социально-экономической жизни эпохи Бабура. В заключительной части статьи выдвигаются конкретные предложения по более глубокому изучению произведения в системе современной науки.

Abstract. This article analyzes Zahiriddin Muhammad Babur's work "Baburnama" from the perspective of the development of modern science. It demonstrates that the work is a valuable source not only for history and literature, but also for geography, botany, zoology, medicine, and especially economics. Particular attention is paid to the reflection of trade and economic relations, tax policy, and the socio-economic life of Babur's era in "Baburnama". The article concludes with specific proposals for a deeper study of the work within the system of modern science.

Kalit so'zlar: "Boburnoma", Zahiriddin Muhammad Bobur, tarixiy manba, ilm-fan, iqtisodiy g'oyalar, savdo-sotiq, soliq siyosati, geografiya, tabiiy fanlar, fanlararo integratsiya.

Ключевые слова: «Бабур-наме», Захириддин Мухаммад Бабур, исторический источник, наука, экономические идеи, торгово-экономические отношения, налоговая политика, география, естественные науки, междисциплинарная интеграция.

Keywords: "Baburnama", Zahiriddin Muhammad Babur, historical source, science, economic ideas, trade and commerce, tax policy, geography, natural sciences, interdisciplinary integration.

Kirish

Jahon ilm-fani va madaniyati tarixida o'z davrining ko'plab sohalarini qamrab olgan qomusiy asarlar juda kam uchraydi. Zahiriddin Muhammad Boburning (1483–1530) "Boburnoma" asari aynan shunday noyob yodgorliklardan biri hisoblanadi. Asar o'zbek adabiyotidagi dastlabki nasriy memuar va tarixiy-ilmiy asar sifatida baholanadi.

Boburnoma 1494–1529-yillarda Markaziy Osiyo, Afg'oniston va Hindistonda sodir bo'lgan tarixiy-siyosiy voqealarni yilma-yil aniqlik bilan bayon etadi. Asar shu kunga qadar yigirmadan ortiq xorijiy tilga tarjima qilingan bo'lib, dunyo tarixchilari, adabiyotshunoslari, geograflari va tabiatshunoslari uchun bebaho manba bo'lib xizmat qilmoqda[1].

Mavzuning dolzarbligi shundaki, "Boburnoma"ni faqat tarixiy-adabiy yodgorlik sifatida emas, balki zamonaviy fanlarning turli sohalari — xususan, iqtisodiyot fani — uchun ham muhim manba sifatida qayta anglash zarurati mavjud. Ushbu maqolaning maqsadi — "Boburnoma"ning zamonaviy ilm-fan taraqqiyotidagi ahamiyatini, xususan uning iqtisodiy-tarixiy jihatlarini ilmiy tahlil qilishdan iborat.

"Boburnoma" — tarixiy manba va zamonaviy bobur shunoslikka nazar tashlaydigan bo'lsak "Boburnoma" nafaqat Boburning shaxsiy hayoti va siyosiy faoliyatini, balki o‘z davrining madaniy, ijtimoiy va siyosiy voqealarini ham yoritib beradi, shu bois u tarixchilar va adabiyotshunoslar uchun bebaho manba hisoblanadi. Asarning o‘rganilish tarixi va tarjimalari tahlili bo‘yicha olib borilgan dissertatsion tadqiqotlar muhim nazariy xulosalar berdi[2], bu esa asarni keng miqyosda ilmiy o‘rganish va targ‘ib qilish zarurligini ko‘rsatadi.

Asarning xorijiy ilmiy muhitda qabul qilinishi va tadqiq etilishi jarayoni ham alohida e’tiborga loyiq. "Boburnoma"ni ingliz tiliga tarjima qilgan taniqli sharqshunos Uilyam Erskin Boburning saxovati, mardligi va ilm-fanga, san’atga bo‘lgan mehri jihatidan tengsizligini alohida ta’kidlagan[3]. Amerikalik tadqiqotchi Stefan Deyl esa o‘zining monografiyasida Boburning davlat arbobi sifatidagi salohiyati bilan bir qatorda uning ijodiy merosini ham chuqur o‘rgangan[4].

"Boburnoma"ning tabiiy va aniq fanlar uchun ahamiyatida esa "Boburnoma" O‘rta Osiyo, Afg‘oniston va Hindiston mamlakatlarining tarixi, tabiati, etnografiyasi, geografiyasi va tibbiyoti kabi sohalarni qamrab olgan genial asar hisoblanadi[5]. Asarda 1500 ga yaqin tarixiy shaxs hamda o‘simlik va hayvonot olamiga oid yuzlab nodir ma’lumotlar mujassamlashgan.

Xususan, asarda o‘zi hukmronlik qilgan hududlarda uchraydigan 60 dan ortiq umurtqali hayvon turlari haqida qimmatli ma’lumotlar keltirilgan[6], bu esa "Boburnoma"ni zoologiya fani tarixi uchun ham muhim manbaga aylantiradi. Shuningdek, asarda o‘simliklarning xo‘jalik va davolash xususiyatlari, bezgak

kasalligining kelib chiqish sabablari haqidagi kuzatuvlar keltirilgan, bu ma'lumotlar botanika va tibbiyot tarixini o'rganishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Geografiya fani nuqtai nazaridan ham "Boburnoma" XVI asr boshidagi eng yirik tarixiy-geografik asarlardan biri sifatida baholanadi[7], chunki unda muallif tomonidan bosib o'tilgan hududlarning tabiati, iqlimi va xo'jalik imkoniyatlari yaxlit tasvirlangan. Zamonaviy pedagogika va fanlararo integratsiya nuqtai nazaridan ham "Boburnoma" asosida tabiiy fanlarni o'qitishning samarali usullari ishlab chiqilmoqda[8].

Iqtisodiy nuqtai nazaridan "Boburnoma" alohida ahamiyat kasb etadi. Asarda bir yurt tovarining boshqa yurtlarga olib borilishi, tovar almashinuvi va aholi ehtiyojlarining qondirilishi hamda bularning iqtisodiyot ravnaqidagi ahamiyati to'la bayon qilingan[9]. Bobur savdo-sotiqning xalqlar o'rtasidagi bebaho ahamiyatini chuqur anglagani sababli, savdo karvonlarini yo'lda talash va bosqinchilik qilish kabi illatlarga qarshi qat'iy chora ko'rgan.

Zahiriddin Muhammad Bobur va uning avlodlari tomonidan ijtimoiy, iqtisodiy va huquqiy masalalarda katta ishlar amalga oshirilgani tarixiy bitiklardan ma'lum. Xususan, Boburning "Boburnoma" asarida, shuningdek "Mubayyin" kabi to'plamlarida iqtisodiyotga oid, jumladan soliq siyosatiga doir ma'lumotlarga katta o'rin berilgan. Bu ma'lumotlar o'sha davr soliq turlari va davlat xazinasi boshqaruvi tizimini o'rganishda muhim manba bo'lib xizmat qiladi.

Shuningdek, Boburiylar sulolasi davrida (XVI–XVII asrlar) davlatning ma'muriy-iqtisodiy tizimi yanada rivojlantirilgan bo'lib, sulolaning eng buyuk vakillaridan biri boshqargan islohotlar keng ko'lamdagi ma'muriy va iqtisodiy o'zgarishlarni o'zida mujassam etgan[10]. Bu jarayonlarning ildizlarini aynan "Boburnoma"da bayon etilgan davlat boshqaruvi va xo'jalik tamoyillaridan izlash mumkin, bu esa asarni zamonaviy iqtisodiy tarix va institutlar tarixi fani uchun ham qimmatli manbaga aylantiradi.

"Boburnoma"ning xalqaro ilmiy aylanmada tutgan o'rniga keladigan bo'lsak, **bu**gungi kunda "Boburnoma" asari yuzasidan internet manbalari, ilmiy

tadqiqot sahifalari hamda xalqaro elektron ilmiy bazalarda muntazam ravishda yangi ilmiy maqolalar e'lon qilinmoqda. Asarning tarix, siyosat, sotsiologiya, harbiy strategiya, lingvistika, tabobat, geografiya va shaharsozlik kabi bir qancha sohalarni qamrab olgan tadqiqotlarga asos bo'lgani xorijiy olimlar tomonidan alohida ta'kidlanadi. Har yili bobur shunoslikka oid yuzlab maqola va o'nlab risola hamda monografiyalar nashr etilib borilmoqda, bu esa "Boburnoma"ning ilm-fan taraqqiyotidagi ahamiyati susaymayotganidan dalolat beradi.

Xulosa

Yuqorida keltirilgan tahlillar shuni ko'rsatadiki, Zahiriddin Muhammad Boburning "Boburnoma" asari tarixiy va adabiy yodgorlik bo'lish bilan birga, ko'plab fanlar uchun muhim ilmiy manba hisoblanadi. Asarda Markaziy Osiyo, Afg'oniston va Hindiston hududlarining tarixi, geografiyasi, tabiati va aholisi haqida qimmatli ma'lumotlar berilgan. "Boburnoma"da o'simliklar, hayvonot dunyosi va ayrim tibbiy kuzatuvlarga oid ma'lumotlar ham uchraydi. Shu sababli asar botanika, zoologiya, geografiya va tibbiyot tarixini o'rganishda katta ahamiyatga ega. Bundan tashqari, unda savdo-sotiq, soliq siyosati, xo'jalik yuritish va davlat boshqaruviga oid iqtisodiy ma'lumotlar ham aks etgan. Boburning savdo yo'llari xavfsizligiga va iqtisodiy munosabatlarning rivojiga e'tibor bergani uning iqtisodiy qarashlari yuksak bo'lganini ko'rsatadi. Asarning ko'plab xorijiy tillarga tarjima qilinib, dunyo olimlari tomonidan o'rganilayotgani uning xalqaro ilmiy ahamiyatini tasdiqlaydi. Bugungi kunda "Boburnoma"ni tarix, adabiyot, geografiya, biologiya va iqtisodiyot fanlari bilan bog'liq holda o'rganish muhimdir. Umuman, "Boburnoma" o'zining boy mazmuni va ko'p qirrali ilmiy ahamiyati bilan zamonaviy ilm-fan taraqqiyoti uchun ham qimmatli manba bo'lib qolmoqda.

TAKLIFLAR

1. "Boburnoma"dagi iqtisodiy g'oyalar (savdo, soliq siyosati, xo'jalik yuritish tamoyillari) bo'yicha alohida chuqurlashtirilgan ilmiy-tadqiqot ishlarini olib borish va ularni iqtisodiyot yo'nalishi talabalari uchun o'quv dasturlariga fanlararo mavzu sifatida kiritish maqsadga muvofiq.

2. Oliy ta'lim muassasalarida "Boburnoma" asosida fanlararo (tarix, geografiya, biologiya, iqtisodiyot) integratsiyalashgan maxsus kurslar tashkil etish.

3. "Boburnoma"ning xorijiy tillardagi tarjimalari va ularga bag'ishlangan xalqaro tadqiqotlarni o'zbek tiliga o'girib, yagona elektron ilmiy bazaga jamlash.

4. Yosh tadqiqotchilar va talabalar orasida bobur shunoslik bo'yicha ilmiy maqola va konferensiyalar tashkil etishni rag'batlantirish.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. .Zahiriddin Muhammad Bobur. Boburnoma // mykitob.uz elektron kutubxonasi. URL: https://mykitob.uz/tarixiy-kitoblar/boburnoma/

2. Ergashev A., Yulchiyeva M. Ekologiya (o'quv qo'llanma) // Jizzax davlat pedagogika universiteti, 2020. URL: https://jdpu.uz/wp-content/uploads/2020/01/Ekologiya-A.Ergashev.pdf

3. Boburnoma tarixiy-adabiy memuar asar sifatida // Modern Science and Research jurnali. – 2025. – Buxoro davlat pedagogika instituti nashri. URL: https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/71007

4. Boburnoma tadqiqotlar obyekti sifatida // ResearchGate, 2023. URL: https://www.researchgate.net/publication/374752409

5. Bobur ilmiy-ma'naviy merosining bugungi kundagi ahamiyati // Worldly Journals (IJSR). URL: https://worldlyjournals.com/index.php/IJSR/article/download/759/978/1595

6. Jahongashta "Boburnoma" // Inson huquqlari milliy markazi rasmiy sayti. URL: http://www.insonhuquqlari.uz/oz/news/m12477

7. "Boburnoma"ning Anneta Beverij tarjimasida madaniy-adabiy muhitga oid qaydlar // baburid.uz ilmiy-biografik portali. URL: https://baburid.uz/bibliography/989

8. O'simliklar dunyosi. Botanika fani, uning bo'limlari, rivojlanish tarixi // G'uzor tumani 48-maktab veb-sayti. URL: http://qayirma-48mak.zn.uz/2017/06/24/

9. Biologiya (oliy ta'lim darsligi) // O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi, static.oliygoh.uz. URL: https://static.oliygoh.uz/uploads/4/5-biologiya.pdf

10. Umurtqasizlar zoologiyasi fanidan amaliy mashg'ulotlar // ResearchGate, 2022. URL: https://www.researchgate.net/publication/358692382